

אירנה סנדלר
(1910–2008)

לפי התלמוד "כל המציל נפש אחת כאילו הציל עולם מלא" – אירנה סנדלר הצילה לא עולם אחד אלא אלפיים וחמש מאות עולמות. זהו יקום של בני אדם שניצלו בעונה שחורה וגדולה של רצח. היא הצילה ילדים שבתוכם טמון העולם שרק ממתין להתפתחותם, כמו הניצן שכדי שיפתח ויפרח צריך לגדול. להציל ילד זה להציל את העולם לא פעם אלא פעמיים, העולם הממשי של הילדות והעולם בפוטנציה, העולם של התבגרות, של ילדים ונכדים, שרק יולדו בעתיד. להציל ילדים פרושו הצלת רצף הדורות.

יצק לאוצ'אק, "ע ספר על אירנה סנדלר" הוצאת: כבוד הספרות בשלוזיה, קטוביץ, עמ' 77, 2004.

ילדות ונעורים

אירנה סטניסלבה סנדלר (שם נעוריה קריז'נובסקה) נולדה בוורשה ב-15 בפברואר 1910. אביה, סטניסלב קריז'נובסקי היה רופא וחבר במפלגה הסוציאליסטית הפולנית. אמה ינינה קריז'נובסקה מבית גז'ובוסקה הייתה עקרת בית. עקב מצבה הבריאותי עד גיל שבע אירנה התגוררה עם משפחתה בעיירה אוטבוצק, כ-30 קילומטר מזרחית מוורשה, שהייתה ידועה כמקום מרפא. בהיותה בת שנתיים חלתה בשעלת והוריה החליטו לעבור דירה. בשנת 1917 נפטר אביה מטיפוס הבהרות אחרי שנדבק מאחד החולים בזמן המגפה.

צילום: ינינה זגז'מסקה/ East News

הוריה של אירנה סנדלר:
ינינה וסטניסלב קריז'נובסקי,
התצלום משנת 1909 בערך.

שלוש שנים מאוחר יותר אירנה סנדלר עברה ביחד עם אימה לפיוטרקוב טריבונלסקי, עיר שבה התגורר סבה ואחיה של אמה קסברי גז'בובסקי.

אירנה סנדלר למדה שם בגימנסיה ע"ש הלנה טשצ'ינסקה והצטרפה לגדוד צופים. בתקופה זו גם הכירה את בעלה לעתיד מייצ'סלב סנדלר. בשנת 1929 לאחר שעברה בחינות בגרות עברה לוורשה והחלה את לימודיה בפקולטה למשפטים של אוניברסיטת וורשה, למרות שלפני כן חשבה על לימודים בפריז. לאחר שנתיים עברה לפקולטה של מדעי הרוח. זמן קצר לאחר מכן הושעתה מהאוניברסיטה למספר שנים בגלל פעילות פוליטית. הסיבה לכך הייתה הזדהותה עם הסטודנטים היהודים שהופלו לרעה במסגרת חוק "נומרוס קלאוזוס" שהגביל את אחוז הסטודנטים היהודים במוסדות להשכלה גבוהה בפולין. בפועל בתעודת הסטודנט הופיעה הערה "צד שמאל עבור יהודים", "צד ימין, הארי, עבור פולנים". אירנה מחקה בתעודתה את הכתובת "הצד הארי". היא חידשה את לימודיה רק בשנת 1938/39. היא כתבה עבודת מאסטר על יצירותיה של אליזה אוז'שקובה בהנחיתו של פרופסור ואצלב בורובי, אך לא הגנה על התואר בגלל פרוץ המלחמה. בשנת 1931 היא נישאה למייצ'סלב סנדלר, שהיה פילולוג קלאסי בהשכלתו. כעבור שנה התחילה לעבוד במחלקה המשפטית בסניף לעזרת האימהות והילד בוועד האזרחי לעזרה סוציאלית. היא טיפלה בנשים שהוצאו מדירותיהן בגלל שלא שילמו שכר דירה, שלא קיבלו מזונות ובמיוחד בילדים שנולדו מחוץ לנשואין.

אירנה סנדלר (עומדת שנייה משמאל), מריה אוזימבלו (יושבת שנייה משמאל) ועורך הדין מיכאל אוז'צקי (יושב באמצע) עם חבריה לעבודה במחלקה לעזרת האם והילד, שנת 1935.

המחלמה

ב-1 בספטמבר עם פרוץ מלחמת העולם השנייה אירנה סנדלר עבדה כעובדת סוציאלית.

ב-28 בספטמבר וורשה נכנעה. תוך מספר ימים יחידות גרמניות השתלטו על בירת פולין. אירנה סנדלר החלה מיד בפעילות מחתרתית של המפלגה הסוציאליסטית הפולנית (פפ"ס). בתקופת הכיבוש היא השתמשה בכינוי המחתרתי "יולנטה". כבר בהתחלה ביצעה משימות שונות: כך למשל, העבירה כספים לפרופסורים מאוניברסיטת וורשה שמצאו את עצמם בתנאים חומריים קשים, יצרה קשר עם משפחות של הרוגים וכלואים, סיפקה תרופות ומצרכים תברואתיים הכרחיים למסתתרים ביערות. היא התעניינה בגורלם של ידידיה היהודים, במיוחד אלה שעל פי הוראת הגרמנים פוטרו ממשותיהם בעירייה. בנובמבר 1939 הגרמנים הוציאו צו על איסור מתן סיוע למשפחות יהודיות. אירנה סנדלר מצאה שיטה כיצד לעקוף את ההוראה. "כאשר הנאצים החליטו להשמיד את היהודים לא יכולתי להביט על כל באדישות" – סיפרה. היא זייפה רשימה של משפחות פולניות שבאופן קבע היו מקבלות סיוע ממועד הסעה. בחורף 1940 סידרה לעצמה ולעוד כמה חברות, בין היתר אירנה שולץ, אישורי כניסה לגטו. הן נכנסו לשם באמתלה של בדיקות סניטריות וחיטוי. הן הביאו כסף, מזון, בגדים, תרופות וחיסון נגד טיפוס הבהרות.

בכניסת לגטו ענדה על הזרוע סרט עם מגן דוה. היא עשתה כך כדי לא להתבלט בין ההמון וגם לשם הזדהות עם תושבי הגטו. בגטו היו לה מכרים רבים שהחלו לשתף אתה פעולה בכדי להציל ילדים יהודים וגם מבוגרים. על סמך ראיונות בסביבה נמצאו משפחות יהודיות שהיו מכנות להיפרד מילדיהן. היו מספר דרכי מילוט עבור הילדים וגם כמה מקומות בצד הארי שבהם ניתן היה לשכנם. זה היה תלוי במין, ובגיל של הילדים ואם שלטו בשפה הפולנית. אירנה סנדלר פעלה על פי רחשי לבה ולא מטעמים דתיים או פוליטיים.

עד לתאריך ה-22 ביולי 1942, כשהגרמנים פתחו ב"אקציה הגדולה", כלומר גירוש של כ-300 אלף יהודים לטרבלינקה, היא לא נעזרה באיירגוניים שפעלו במחתרת. ב-4 בדצמבר נוסדה המועצה להעזרת היהודים "א'גוטה". לאחר מספר חודשים הוטל על אירנה סנדלר לעמוד בראש מחלקת הילדים במועצה. ניתן להניח שעשו זאת בגלל הקישורים האיירגוניים שלה וכן בשל מעורבותם

של אנשי הקשר שלה (סטניסלבה בוסולדובה, ידביגה דנקה, וונדה דרוזדובסקה-רוגוביץ, לוצינה פראנצישקייביץ, ינינה גרבובסקה, איזבלה קוצ'קובסקה, זופיה פאצקה, ידביגה פיטרובסקה, מריה רושקובסקה ווינצנטי פרסטאר) שהודות להן ניצלו הרבה מאד ילדים. מספרם המדויק אינו ידוע. טרסה פרקרובה, בספרה שהוקדש לפעילותה המחתרית של המועצה לעזרת יהודים פרסמה, במרס 1979 הצהרה של ארבע הפעילות המרכזיות בטיפול בילדים יהודים המסכם את התוצאות והמאמצים שנעשו בשנים 1945-1939. מחברות המסמך הן: אירנה סנדלר, וונדה דרוזדובסקה-רוגוביץ, איזבלה קוצ'קובסקה וידביגה פיטרובסקה. בהצהרה זו נכתב: "למרות שהיום, באיחור של ארבעים שנה קשה לקבוע את מספרם המדויק, לפי אומדננו ארגון "ז'גוטה" עזר בדרכים שונות ל-2500 ילדים."

הילדים שהוצאו מהגטו מצאו מסתור אצל משפחות פולניות ובבתי יתומים של הנזירות בוורשה ובמקומות נוספים (אנין, חוטומוב, הנריקוב, פלודי וטורקוביצה). הצלת ילדים קטנים מהגטו התבצעה בשיטות שונות. ילדים קטנים במיוחד (לפעמים אפילו תינוקות) הורדמו באמצעות לומינאל והוברחו בשקים, קרטונים, ארגזי עץ ואמבולנסים. ילדים גדולים מעט יותר הורדמו גם הם והוסתרו בחשמלית הראשונה שעברה בגטו ונהגה היה תמיד אדם נאמן.

ילדים עוד יותר גדולים היו יוצאים דרך הבניין של בית המשפט ברחוב לשנו או דרך הכנסייה שגם לה היו שתי כניסות ויציאות. היו אלה דרכי מילוט די נוחים הן עבור הילדים והן המבוגרים שעזרו להם. לעתים קרובות האפשרות היחידה להצלה עברה דרך תעלות ביוב או מרתפים של בתים השוכנים ליד חומות הגטו.

פיוטר זלינגר (המתגורר כיום בשוודיה) שניצל על ידי אירנה סנדלר בהיותו בן ארבע תיאר כך את חוויותיו: "אני זוכר בריחה מהגטו דרך תעלות ביוב. הקטעים האלה חוזרים מול עיניי כמון תמונות מסרט. כתריסר צעדים מן השער שבו הסתתרנו היה מתהלך שומר. הצטרכנו לרוץ לעבר הכניסה לתעלת ביוב. אני זוכר שחיכינו לסימן מוסכם. פניהם של המבוגרים שעזרו לנו איכשהו נעלמו מהזיכרון. לעומת זאת אני עדיין שומע את הקול של אדם שהסביר לנו שצריך לרוץ ברגע שחייל יעבור שלושים צעדים. וגם את הספירה לאחור" "26, 27, 28, 29. רוצו!" צעקה עמומה כזאת. פרצנו בריצה ופתאום מישהו משך אותנו לתוך החור. רצנו אחרי מישהו שכנראה שילמו לו כסף. כך מצאתי את עצמי בצד הארי. לכל אחד מהעוזרים של אירנה סנדלר היו אנשים משלו, שחיפשו מקומות מסתור עבור הילדים שהוצאו מתוך הגטו. במקומות מסוימים הילדים הוחזקו

אירנה שולץ צילום לפני המלחמה

הארבעון של אנה מיישקובסקיה

W TYM DOMU MIEŚCIŁ SIĘ
W LATACH 1942-1944
TAJNY SEKRETARIAT
RADY POMOCY ŻYDOM
KRYPTONIM
· ŻEGOTA ·
ORGANIZACJI SPOŁECZNEJ
POLSKIEGO
PAŃSTWA
PODZIEMNEGO
RATUJĄCEJ ŻYDÓW
ZAGROŻONYCH ŚMIERCIA
PRZEZ HITLEROWSKIEGO
OKUPANTA

TABLICĘ W MUROWANO W 54 ROCZNICE
POWSTANIA W GETCIE
Z INICJATYWY STOWARZYSZENIA ŻYDÓW
KOMBATANTÓW R.P.

PREZYDENT M. ST. WARSZAWY

בבית זה בשנים 1942-1944

שכן משרד חשאי

של המועצה לעזרת יהודים

"ז'גוטה"

הארגון החברתי של המדינה

הפולנית במחתרת שהציל יהודים

מסכנת מוות על ידי הכובש

הנאצי

הלוח הונח לציון 54 שנים למרד

גטו ורשה

ביחמת הארגון "חיילים יהודים

ותיקים"

ראש עיריית ורשה

הלוח נמצא ברח' ז'ורביה 24 בוורשה

רגע אחד בלבד. מ-80 אלף ילדים יהודים בגטו ורשה שרדו ארבעה אולי חמישה אלפים. כולם ללא יוצא מן הכלל בזכות העובדה שהיו גיבורים שסיכנו את חייהם וחייהם של יקיריהם והעזו לעזור לילדים כמוני שנועדו להשמדה.

ילדים גדולים יותר ובני נוער היו יכולים לצאת מהגטו ביחד עם גדודי עבודה. השכם בבוקר הם היו מתערבים בקהל של המבוגרים ויחד אתם היו יוצאים לעבודה בצד הארי של העיר.

מאחורי חומת הגטו כבר טיפלו בהם שליחים מיוחדים. כל הילדים, ללא כל קשר לגילם, היו מגיעים בהתחלה לטיפול באחת מעשר התחנות לעזרה ראשונה.

כאן בהתאם לנסיבות נשארו מספר ימים או אפילו מספר שבועות כדי להתאקלם ולהתרגל לתנאים החדשים. באותו זמן הכינו עבורם מסמכים חדשים, כולל תעודות זהות (לעתים תעודות מזויפות שהוכנו במיוחד עבורם, אך בדרך כלל תעודות מקוריות שנותרו אחרי ילדים פולנים שמתו). במקרה שהילדים היו חולים ניסו לרפא ולהזין אותם, משום שרובם סבלו מרעב.

אירנה סנדלר ארגנה גם באופן נרחב מבצע לחיפוש אחרי ילדים יהודים, שיצאו משטח הגטו לבדם או בעזרת אנשים נוספים, ועתה נדדו ברחובות וורשה או בפרברים. הילדים האלה עברו חוויות טראומטיות, לעתים קרובות הם היו עדים למותם של יקיריהם ובמשך ימים רבים ואפילו שבועות נאלצו לשהות במרתפים, מחסנים, שוחות ובורות. הילדים האלה היו זקוקים לחום רב ולטיפול רפואי מיוחד.

באוגוסט 1942 אירנה סנדלר קיבלה הוראה, שבהזדמנות הקרובה שתבקר בגטו תנסה לעקוב באופן דיסקרטי אחרי גבר צעיר מסוים. הוא הוכנס לגטו על ידי אדם מהימן באמצעות מנהרה ברחוב מורנובסקה כדי להכיר מקרוב את חיי היום יום הטרנזיטים של היהודים. "השתייכתי לקבוצה של מספר אנשים אשר ליוו אותו בעילום שם. כסימן היכר החזקתי ממחטה לבנה. האיש הלך כאילו במסלול שנקבע על ידי מורה דרך. כעבור זמן משהו אחר המשיך להוביל אותו. הכוונה הייתה לשמור על בטחונו, שבמקרה לא ייפול למלכודת, שלא ימצא את עצמו במצב ללא מוצא. היה זה יאן קרסקי, השליח של מפקד א.ק (צבא המולדת), אך כל זה נודע לי רק לאחר המלחמה." סיפר לה על כך ליאון פיינר, שביקרה בבית חולים זמן קצר לפני מותו בינואר 1945.

באוקטובר 1943 היא נאסרה בדירתה ברחוב לודביקי 6 על ידי הגסטפו. יחד אתה שהו אז בדירה אמה, דודתה וחברתה מהמחנתת ינינה גרובובסקה. דווקא האחרונה היא שהצילה את רשימת הילדים ששרדו, בהחזיקה אותה תחת הזרוע. "כשאנשי הגסטפו הורו לי להתלבש, עד כמה שזה נשמע מוזר, הרגשתי ממש מאושרת, כי ידעתי שרשימת הילדים לא תיפול לידיהם" – נזכרה לאחר שנים אירנה סנדלר. היא עברה עינויים קשים במפקדת הגסטפו בשדרות שוחה ומאוחר יותר בבית הסוהר בפביאק. כעבור מספר שבועות היה נידונה למוות. היות שעד למעצר היא בעצמה ניהלה את הרשימות של הילדים ששרדו, רק היא בלבד ידעה את מקום שהותם החדש. אילו הוצאה להורג הילדים ששרדו לא יכלו עוד לעולם לשוב לקהילה היהודית.

אירגון "ז'גוטה" לקח סיכון והחליט להוציא את אירנה סנדלר מידי הגסטפו תמורת שוחד. למרות שהעבירו אותה מהכלא בפביאק

מלגז'טה פלסטר
הצילום מהתקופה שאחרי המלחמה

להוצאתה להורג בשדרות שוחה היא הוצאה משם באמתלה שהיא צריכה לעבור חקירה נוספת במקום אחר. היא חייבת את הצלתה לעקשנותה מריה פלסטר, שיחד עם בתה הן העבירו לגרמניים את השוחה.

עד לסוף המלחמה אירנה סנדלר הסתתרה במקומות רבים תחת שמות בדויים עם זאת היא לא הפסיקה לפעול במחתרת למען הילדים היהודים שהוברחו מהגטו.

באפריל 1944 היא הופיעה ברשימה של המודיעין הנגדי של נ.ס.ז (הכוחות המזוינים הלאומיים) כחשודה בהשתייכות למפלגה הקומוניסטית ונידונה לגזר דין מוות בשל האהדתה לשמאל. פרוץ

מריה פלסטר
הצילום מהתקופה אחרי המלחמה

מרד וורשה באוגוסט 1944 מנע את המשך רדיפתה מצד הלאומנים הפולניים. היא שרדה את ההתקוממות בנסיבות דרמטיות תחילה ברובע מוקוטוב ומאוחר יותר באוחוטה. העובדה שעברה קורסים מטעם הצלב האדום הפולני עזרו לה באותם השבועות הטרגיים של הלחימה. היא עבדה כאחות באחד מבתי החולים של המורדים, ולפעמיים אפילו עזרה בניתוחים.

שחרור וורשה מצא אותה ברובע אוקנצ'יה. הרשימה של הילדים הניצולים מהגטו, שעליה רשמה את השמות היהודים והפולניים של הילדים וגם המקום שהסתתרו בו בזמן הכיבוש שרדה (היא הוחבאה בבקבוקים שנקברו מתחת לעץ התפוח בגינת ביתה של גברת ידביגה

אירנה סנדלר בתלבושת של אחות
בשנת 1944

פיוטרובסקה ברח' לקרסקה 9) ונמסרה בשנת 1945 לאדולף ברמן היו"ר של הוועד היהודי לאומי. לפי רשימה זו המשיכו לחפש ילדים יהודים בכל שטחה של פולין. חלקם חזרו לקרוביהם היהודים בפולין, בארץ ישראל, מאוחר יותר במדינת ישראל, ובמדינות נוספות. חלקם נשארו אצל המשפחות הפולניות. לא ידוע לכמה אנשים שנשארו במשפחות המאמצות נודע על מוצאם היהודי.

ילדי השואה

ילדי השואה שניצלו בזכות הכושר האירגוני של אירנה סנדלר וצוות עוזריה הם היום אנשים מבוגרים, בני שבעים - שמונים וחמש. הם מייצגים מקצועות שונים. יש ביניהם רופאים, עורכי דין, מדענים, מורים, עיתונאים ואומנים. הם גרים במקומות שונים בעולם. כמעט כולם הקימו משפחות, יש להם ילדים ונכדים. ללא כל קשר למקומות ולתנאים בהם הם חיים, הם עדיין זוכרים מה עבר עליהם בהיותם ילדים קטנים. הטראומה עדיין קיימת בחייהם. כמה מהם ניסו לשכוח, ובניסיון לשכוח מה שעבר עליהם הגיעו ממש עד לסוף העולם, כל מספר שנים החליפו את מקום מגוריהם. רבים מהם חוזרים למקומות של הזיכרונות הטראגיים, לפולין, לורשה. הם ביקרו אצל אירנה סנדלר וסיפרו לה על גורלם אחרי המלחמה. לעתים קורה שקרובי משפחה של הניצולים לא יודעים על חוויותיהם בתקופת המלחמה. הניצולים עצמם לפעמים מעדיפים לשתוק על מה שעברו בילדותם. אלה שמצאו בתוכם מספיק כוחות כדי להתמודד עם הסיט של הזיכרונות סובלים מן הסתם פחות. לאחדים עוזר אם הם כותבים או מספרים על עברם, הדבר מאפשר להם להיטהר, ולו במעט, מעודף החוויות הטראומטיות. אחד מהניצולים אמר "לא ניתן להפטר מהטראומה, יש ללמוד איך להיות אתה". אירנה סנדלר היא אחת הבודדות שהבינה, אהבה והזדהתה אתם. היא גם שמחה בהצלחתם ודאגה במקרה של מחלות ובעיות בריאות. היא ליוותה אותם בתהליך ההתבגרות, באופן כזה שרבים מהם אפילו לא היו מודעים לכך, שהתעניינה בלימודיהם ולאחר מכן בעבודתם. היא שמחה באושרם האישי והצטערה בגלל כישלונות ואכזבות. היא ראתה איך מילדים הם הופכים לאנשים מבוגרים. היא שמרה על קשר תמידי עם כמה ניצולים החל מסיום המלחמה. הם כתבו על פי בקשתה רשמים קצרים.

תרסה קורנר (רופאת שיניים, נפטרה בשנת 2010 בישראל) כותבת: "נולדתי ב-14 בפברואר 1929 בצגלובו (כפר הממוקם כ-50 ק"מ. מערבית לורשה) כחיה אסתר שטיין. אירנה סנדלר סידרה עבורי תעודת לידה שהשתמשי בה בתקופת המלחמה. האנשים שהצילו אותי הם אירנה ויוליאן גרובלני, שהיו מיוחדים עם אבי. הם מסרו אותי לזופיה וסטניסלב פפוזינסקי שהיו ידידיהם וגרתי אצלם בתקופת הכיבוש. לאחר המלחמה אירנה סנדלר מצאה אותי

והייתי אצלה בשנים הראשונות לאחר המלחמה עד שסיימתי את בית הספר התיכון.”

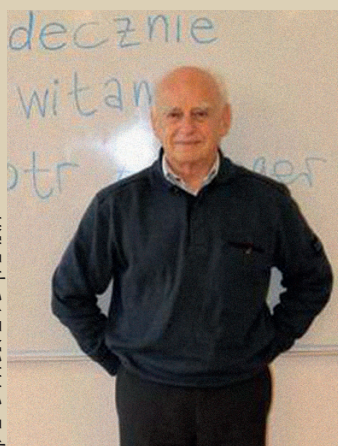
אירנה ווידובסקה (פנסיונרית, גרה בוורשה): ”פגשתי את אירנה סנדלר ברובע פראג בוורשה בקיץ 1943. היא סידרה לי שם מקום מגורים. שהותי שם, כך אני מניחה, היתה ממומנת מכספי ”ז'גוטה“. באותה הדירה הסתתרו אנשים נוספים שנרדפו על ידי הנאצים. אירנה הייתה ועדיין היא אדם מאד חשוב בחיי.”

מייכאל גלובינסקי (פרופסור במכון לחקר הספרות הפולנית באקדמיה הפולנית למדעים, מתגורר בוורשה). ”גברת אירנה סנדלר הייתה פעילה בארגונים חברתיים שעזרו למובטלים כבר בצעירותה במהלך לימודיה באוניברסיטת וורשה. כבר אז בשנות השלושים הייתה מעורבת באופן פעיל נגד קבוצות אנטישמיות שפעלו באוניברסיטאות פולניות. פעילות יוצאת דופן זו שהביאה לתוצאות מרשימות בזמן השואה היא המשך טבעי לתקופה שבה גדלה ולמעשה לפני המלחמה. אולם כאן המחיר היה כבד יותר, משום שמדובר היה על הצלת בני אדם...”

פיוטר (זיסמן) זטינגר (מהנדס, מתגורר בשוודיה) ”אני יודע מסיפורים משפחתיים על פעילותה של אירנה סנדלר בוועד לרווחה חברתית עוד לפני מלחמת העולם השנייה. ביחד עם אבי היא עזרה לאנשים עניים ואבודים כיצד לצאת מהסבך של בעיות ביורוקרטיות ומשפטיות... מהתקופה שלאחר המלחמה אני יכול לספר רק על מקרה אחד. יום אחד בסוף האביב של 1968 אירנה סנדלר הזמינה אותי לביתה בכיכר רזדרוזה בוורשה. היא הייתה מבוהלת לא פחות מאתנו ממה שקורה בפולין (הכוונה לגל האנטישמי שהתנהל בפולין לאחר מלחמת ששת הימים). אולם היא לא רצתה לדבר אתי על הפחד שלה, אלא על מה שהיא מתכוונת לעשות. «התקשרתי כבר עם חברותי מתקופת הכיבוש ואם המצב ידרדר אז יש לפעול כמו בזמן המלחמה. אנחנו מוכנות, אתה ומשפחתך תוכלו לסמוך עלינו...»“.

אליזבטה פיצובסקה (מחנכת, מתגוררת בוורשה), ”אירנה היקרה, רוב האנשים שניצלו תודות לפעילותך אינם יודעים אפילו שדווקא בזכותך הם חיים. בתקופה ההיא איש לא העביר מידע על כך כי הרי מדובר היה בסכנת חיים. אני יודעת זאת, גם בתי שאת בשבילה כסבתא. שני בניה הקטנים, שמבקרים אצלך לפעמים, ידעו

הארכיון של ביאטה רט'צ'יק

פיוטר (זיסמן) זטינגר
בהמבורג (גרמניה)
בבית הספר ע"ש אירנה
סנדלר, 2012

יום אחד כמה חייבת לך כל משפחתנו. הרי על כך את יודעת טוב יותר מאחרים, יותר טוב גם ממני. אם עכשיו אני חוזרת על הדברים זה רק בגלל שאת בעצמך לא הכרת אישית את כל הילדים שהצלת. מאין יכולת לדעת שאני – אישה כבר זקנה - היא אותה התינוקת של אז? הרי לא הייתי כאן בלעדיך. באהבה רבה אליזבטה.”

בשנת 2004 התקיימה פגישה יוצאת דופן בין אירנה סנדלר וילדה שאירנה הצילה אותה. הן לא התראו מאז שנת 1946, כאשר מרישיה טורקוב ביחד עם הוריה עזבו את פולין. היום היא גרה בארצות הברית. בהיותה ילדה מרישיה יצאה מהגטו דרך הבניין של בית המשפט ברחוב לשנו. אירנה סנדלר הכירה את הוריה דיאנה בלומנפלד ויונאש טורקוב. שניהם היו שחקני תיאטרון. לבקשתם ארגנה אירנה הוצאה של ילדה בת שש משטח הגטו והעברתה לדירה של ידידים. בשנת 2004 ביקר אצל אירנה (בפעם הראשונה מזה עשרות שנים) יורם גרוס, בימאי סרטי אנימציה שגר באוסטרליה. גרוס נולד וחי לפני המלחמה בקרקוב, שם להוריו הייתה חנות לקריסטלים במרכז העיר. הם נאלצו לברוח לוורשה, ששם לא הכירו איש. יורק גרוס, אז הנער, הסתתר עם אחיו הגדול נתן (לימים סופר ובימאי סרטים תיעודיים בישראל, שבה נפטר בשנת 2005) במספר מקומות בעיר הבירה. כשהמצב אילץ אותם להיפרד יורק גר ברובע פראג אצל מריה קוקולסקה שהייתה ידידה קרובה של אירנה סנדלר. כאשר גם שם המצב נהיה מסוכן מדי הוא הועבר על ידי אירנה סנדלר לעיר אוטבוצק ביום האחרון של חודש יולי 1944. הודות לכך הוא ניצל מהסיוט של התקוממות וורשה שהחלה ב-1 באוגוסט. לאחר המלחמה הוא עזב עם משפחתו שניצלה לישראל ומשם כעבור כמעט עשרים שנה היגר לאוסטרליה. הפופולריות הגדולה של אירנה סנדלר בשנים האחרונות לחיה משכה אליה גם אנשים נוספים: ילדיהם של החברים לעבודה המחתרית שנפטרו כבר מזמן וגם עדה למעצרה, הייתה זו שכנתה של אירנה, אז נערה שעמדה ביחד עם אימה מאחורי הווילון, וראתה איך גב' סנדלר שקטה ורגועה נכנסת למכונית של אנשי הגסטפו. לאחר המלחמה אירנה סנדלר המשיכה לעבוד למען הילדים והקשישים שאיבדו את יקיריהם. היא ארגנה מרכזי סעד והשתתפה בהקמת בתי ספר ללימודי רפואה. בשנת 1968 היא פרשה לגמלאות. בשנת 1947, לאחר גירושיה מבעלה הראשון, היא נישאה לסטפן זג'מבסקי (שמו המקורי היה אדם צלניקר) מורה במקצועו. היו להם שלושה ילדים. לאחר מותו בשנת 1961 היא התחתנה בשנית עם מייצ'סלב סנדלר ושוב התגרשה ממנו כעבור אחת עשרה שנה.

תעודות הכרה.

בשנת 1965 אירנה סנדלר הייתה בין הראשונים בפולין שזכו לקבל תואר ומדליית "חסידי אומות העולם". טקס נטיעת עץ הזית בהשתתפותה בהר הזיכרון בירושלים נערך רק במאי 1983. בשנים 1963-2003 קיבלה הרבה פרסים ואותות ממלכתיים גבוהים. החל משנת 2006, ביוזמת איגוד ילדי השואה ובתמיכה של משרד החוץ הפולני, מוענקים למורים פרס ע"ש אירנה סנדלר "בעד תיקון העולם". השותף לפרס זה הוא גם "המרכז לחינוך אזרחי". בשנים 2007-2008 אירנה סנדלר הייתה פעמיים מועמדת לפרס נובל לשלום. ב-14 במרס 2007 הסגט של הרפובליקה הפולנית קיבל

צילום: אנדריי מציאליק, מן האוספים של מוזיאון לתולדות יהודי פולין

כל המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא
 QUI CONQUE SAUVE UNE VIE SAUVE L'UNIVERS TOUT ENTIER. KAIIM ENOIM MILA MATAN SOTAM

בזיכרון
 תודת
 הנאמרת
 לזכר
 פאנל לה ז'וויבר
 ריפרי לה סקריט
 די לה מדיאטיון
 מאל 1965-1983

התעודת כבוד
ATTESTATION

Le présent Diplôme atteste qu'en sa séance du 19 octobre 1965 la Commission des Justes près l'Institut Commémoratif des Martyrs et des Héros Yad Vashem a décidé sur foi de témoignages recueillis par elle de rendre hommage à **IRENA SENDLER** qui, au péril de sa vie a sauvé des Juifs pendant l'époque de extermination, de lui décerner la Médaille des Justes et de l'autoriser à planter un arbre en son nom dans l'Allée des Justes sur le Mont du Souvenir à Jérusalem.

והיא לתעודה שבישבותה מיום כ"ג ותשרי תשיכ"ו הורזתה הועדה לציון חסידי אומות העולם שליד רשות הזכרון יד ושם, על יסוד עדויות שחובא לפניהן לתת כבוד וזכר ל אירנה סנדלר על אשר בשנות השואה באירופה שפדה נפשות בכפז להצלת יהודים נרדפים פניו ורופחם ול הענק לה את המדליה לחסדי אומות העולם ול הרשות לה לנטוע עץ בשדה בידרת חסידי אומות העולם על הר הזכרון בירושלים.

Fait à Jérusalem, Israël, le 15 mars 1966

ניתן היום כ"ג אדר תשכ"ו בירושלים, ישראל

Edmond Szwarcbaum
 בשם רשות הזכרון היישובי
 POUR L'INSTITUT YAD VASHEM

Me Kaplan
 בשם הוועדה לציון חסידי אומות העולם
 POUR LA COMMISSION DES JUSTES

תעודת הכרה
 משרד החוץ הפולני
 QUI CONQUE SAUVE UNE VIE SAUVE L'UNIVERS TOUT ENTIER. KAIIM ENOIM MILA MATAN SOTAM

מדליית חסידי אומות העולם של אירנה סנדלר והדיפלומה של התואר נמצאים במוזיאון לתולדות יהודי פולין.

עץ הזית של אירנה סנדלר ביד ושם,

אוגוסט 2012

צילום: פאולנה מיישקובסקה-ומלה

הארכיון של אנה מיישקובסקה

אירנה סנדלר מקבלת את אות הנשר הלבן
מידיו של הנשיא אלכסנדר קבשנייבסקי
בשנת 2003

אירנה סנדלר מקבלת את
"אות החיוך" לשנת 2007

החלטה על כיבוד אירנה סנדלר והמועצה לעזרת יהודים "ז'גוטה".
ב-27 בינואר 2007 לציון יום הזיכרון הבינלאומי לקורבנות השואה
אירנה סנדלר אמרה: "הייתי רוצה שישתמר הזיכרון על אנשים
אצילים רבים שבסיכון חייהם הצילו את אחיהם היהודים, והיום איש
כבר אינו זוכר את שמם... חלומי שהזיכרון יהפוך לאזהרה לעולם
כולו. שלא תשוב עוד לעולם דרמה דומה לאנושות."

צילום: וויסקי לסקי/ East News

ב-11 באפריל 2007 על פי החלטה של המועצה הבינלאומית של "אות החיוך" היא קיבלה את התואר וכעבור חודש זכתה באזרחות כבוד של העיר וורשה וגם של העיר טרצ'ין. ב-4 בספטמבר אותה שנה תלמידים של שני בתי ספר בפולין ובגרמניה העניקו לאירנה סנדלר שני עצי תפוח שנשתלו באירוע חגיגי בגינה שלידי האנדרטה לזכר גיבורי הגטו בוורשה.

אירנה סנדלר נפטרה ב-12 במאי 2008 בוורשה. היא הובאה למנוחות בבית הקברות פובונזקי הישן. בבית הקברות הקתולי הנאספים שמעה בהתרגשות רבה את הקדיש מפי רב. בדברי הספד אמר פרופסור מיכאל גלובינסקי בין השאר "היא הצילה אותנו, אנשים שנדונו למוות בתאי הגז. היא תחיה לעד בזיכרון של צאצאיהם של כל אלה שלהם היא עזרה."

הזיכרון

ב-1 ביוני 2008 הפרלמנט (הסיים) של הילדים והנוער בפולין קיבל החלטה לכבד את פעילותה של אירנה סנדלר ומחלקת הילדים של המועצה לעזרת יהודים "ז'גוטה" בתקופת מלחמת העולם השנייה. ב-30 ביולי 2008 בית הנבחרים של הקונגרס האמריקני קיבל החלטה המנציחה את דמותה של אירנה סנדלר. החל משנת 2008 קרן טאובה לתרבות וחיים יהודיים מעניקה פרס על שם אירנה סנדלר ללא יהודים המטפחים את המורשת היהודית ומביאים לחידושם של החיים היהודים בפולין. באפריל 2009 אוניברסיטת סאטון הול בניו ג'רסי העניקה לאירנה סנדלר, לאחר מותה, את הפרס "האישיות ההומנית של השנה" (Humanitarian of the Year) מטעם הקרן ע"ש האחות רוז טרינג.

ב-4 במאי 2009 הוענק לה פרס ע"ש אודרי הפבורן. ב-18 באפריל מועצת העיר וורשה העניקה את השם "השדרה ע"ש אירנה סנדלר" לקטע מן הרחוב שבין המוזיאון לתולדות יהודי פולין והאנדרטה לגיבורי גטו וורשה.

טקס הסרת הלוח מעל הלוח נערך ב-15 במאי.

עוד בימי חייה של אירנה סנדלר בית ספר לילדים לטיפוח מיוחד בעיר הוהנרוט (Hohenroth) בגרמניה היה הראשון בעולם שנקרא על שמה. עד לשנת 2014 עוד שני בתי ספר בגרמניה באויסקירכן (Euskirchen) ליד קלן ובהמבורג וכן 28 בתי ספר בפולין נקראו על שמה. בנוסף על כך בפולין ישנם כמה גודי צופים שנושאים את שמה.

צילום: ביאטרה רט'צ'יק, הארכיון של אנה מיישקובסקה

טקס הענקת השם אירנה סנדלר לבית ספר בהמבורג בשנת 2010. הרביעית משמאל עומדת בתה של אירנה סנדלר ינינה זג'מבסקה. השביעי משמאל (במשקפים כהים) עומד פיוטר זטינגה.

בשנים 2010 ו-2012 נערכו ברחבי פולין כנסים מיוחדים של מורים ותלמידים של בתי ספר הנושאים את שמה של אירנה סנדלר. ב-25 באוקטובר 2013 הוענק שמה של אירנה סנדלר למעון הסטודנטים בגדנסק.

בכמה ערים ברחבי פולין ישנם רחובות, שדרות, כיכרות, רובעים וגנים שנושאים את שמה.

בשנת 2014 נוצר פרויקט של ציורי קיר שהוקדשו לדמותה של אירנה סנדלר. ציורי קיר אלה הופיעו בבילסקו-בילה, בידגושץ', טישין, נובי טארג, אולשטין, אופולה וז'בייץ.

בשנת 2010 הוצג לוח זיכרון לכבודה על הבית ברחוב פובינסקיגו 2 בוורשה ששם עבדה לפני המלחמה ובעיר פיוטרקוב טריבונלסקי, על קיר הבית בשדרה אחד במאי 14, שם התגוררה.

אירנה סנדלר היא גיבורה של מספר ספרים, מחזות וסרטים תיעודיים (בין היתר "רשימת אירנה סנדלר" של מיכאל דודזייביץ, "הפיה מהגטו" של מריה נוסקובסקה, "בשם אימותיהם. חייה של אירנה סנדלר" של מרי סקינר), סרטים עלילתיים (כגון הלב האמיץ של אירנה סנדלר *The Courageous Heart of Irena Sendler* בבימויו של ג'ון הריסון). כמו כן הוקדשו לה גם כמה יצירות מוסיקליות.

הלוח על חזית הבית בשדרה אחד במאי בפייטרקוב טריבונלסקי המוקדש לאירנה סנדלר

בבית זה בשנות העשרים של המאה העשרים גרה אירנה סנדלר שם נעוריה קשיז'נובסקה נולדה ב-15 בפברואר 1910 בוורשה, בוגרת הגימנסיה ע"ש הלנה טשצ'ינסקה מנהלת מחלקת הילדים במועצה לעזרת יהודים "ז'גוטה", אסירת הגסטפו, בזמן מלחמת העולם השנייה הצילה כ-2500 ילדים יהודים. בשנת 1965 קיבלה תואר חסידי אומות העולם מעוטרת באות הנשר הלבן ואות החיוך נפטרה ב-12 במאי 2008

בשנת 2004 יצאה לאור הביוגרפיה של אירנה סנדלר "אם לילדי השואה" מפרי עטה של אנה מיישקובסקה. הספר הופיע עד כה בתרגום לשמונה שפות שונות. בשנת 2013 פורסם בפולין סיפור עלילתי של ג'ק מאייר "החיים בצנצנת" על תלמידות מקנזס בארה"ב שגילו והצילו מן השכחה גיבורה פולנייה בזמן השואה. הידידות המופלאה בין אירנה סנדלר והצעירות האמריקניות החלה בשנת 1999. התלמידות מקנזס כתבו לתחרות ספרותית בבית ספרן מחזה בן עשר דקות "החיים בצנצנת". הכותרת של המחזה התייחסה לאופן, שבו אירנה סנדלר שמרה על מידע לגבי הילדים שניצלו. המופע הצנוע שכולו התבסס רק על עובדות הוצג בארצות הברית ובמדינות נוספות. תודות ליוזמה זו הוקמה בארה"ב אגודה המספרת על מעשיה של הפולנייה האמיצה. בישראל הונפקו בולי דואר שעליהם מופיע דיוקנה של אירנה סנדלר ובהולנד גידלו זן חדש של צבעוני בשם "אירנה סנדלר".

אירנה סנדלר לא אהבה כשקראו לה גיבורה. כאשר נשאלה האם פחדה ענתה בכנות שכן אך מיד הוסיפה ששנאתה לכובשים הייתה חזקה יותר מהפחד. שנים רבות היא שתקה על פעילותה בזמן המלחמה. לראשונה דיברה על כך באירועים לציון עשרים שנה לפרוץ מרד גטו וורשה. בתשובה לשאלות רבות מדוע סיכנה את עצמה השיבה שפשוט אינה יכולה להיות אחרת. כשזוכרה בילדותה אמרה "כרופא טיפל אבי בעיקר ביהודים עניים. אני גדלתי בקרב האנשים האלה. מנהגים יהודים לא היו זרים לי כך גם העוני שלהם".

אירנה סנדלר מחזיקה את ספרה של אנה מיישקובסקה "אם לילדי השואה" בפולנית ובגרמנית.

אביה האהוב העביר לה שני מסרים. הראשון אומר שאנשים מתחלקים לטובים ורעים. אין כאן שום משמעות לדת, לאום וגזע, הדבר החשוב הוא איזה בן אדם אתה? המסר השני אומר שלכל טובע יש להושיט יד.

רבים יכולים לשאול את עצמם ברגע חשוב וקשה של חייהם, כיצד גברת אירנה הייתה מתנהגת? אני משוכנע שהתשובה יכולה רק להוסיף לנו כוח שלא נפנה את הראש ממישהו שמבקש עזרה, לא להיכנע וללכת בעקבות נביאי שקר ולפעול על פי המצפון.

פיוטר זטינגר

בולי דואר ישראלים עם הדיוקן של אירנה סנדלר

גלויית דואר עם דיוקנה של אירנה סנדלר

טקסט
אנה מיישקובסקה

תרגם מפולנית
מיכאל סובלמן

עריכה הסדרה
איזבלה שופה

עריכה
מגדלנה יגילסקה

יעוץ לשוני
ד"ר מרטינה גרודזקה-
ריאק
ד"ר מרצין אורינוביץ'

עיצוב גרפי
סילביה שפרנסקה

עימוד
וויצ'ך צ'פליצקי

צילום העטיפה:
ינינה זגריבינסקה/
EAST NEWS

© Copyright by Instytut
Pamięci Narodowej
Komisja Ścigania Zbrodni
Przeciwko Narodowi
Polskiemu 2018

ISBN 978-83-8098-584-1

קריאה מהנה

ipn.gov.pl
ksiegarniaipn.pl

צילום: אנה מרושק

בבחירת שמות של מקומות מרחב ציבורי, אני מנסים להזכיר אירור-
עים היסטוריים חשובים, כמו גם לחלוק כבוד לגיבורים. אנו שואפים
להנציח את תולדות התנגדות לשלטון זר בארצנו וגם להנציח את
קורבנות הכיבוש הגרמני והסובייטי כמו הן את הדיקטטורה הקומר-
ניסטית. בדרך זו אנו מראים כבוד לדורות קודמים.

בתקופה של הרפובליקה העממית הפולנית מלאכת הנקת שמות
למקומות ציבוריים הייתה אחד הכילים של תעמולה ואינדוקטרינציה
המונית של החברה. המונומנטים שנבנו אז והשמות שנותנו לכיכרות
ולרחובות היו אמורים להנציח את הגרסה הרשמית של ההיסטור-
ריה של הטילה המפלגה הקומוניסטית. גם היום במקומות רבים אנו
יכולים עוד עקבות להנצחת של "הגיבורים הקומוניסטיים" שעשו
דברים ראויים לברית המועצות, לתנועת הקומוניסטית והמשטר של
התקופה אחרי המלחמה. קיום של שמות כאלה בפולין העצמאית
לא רק שפוגעת בבני אדם חופשיים, אלה גם יכול להתפרש כעלבון
כלפי הקורבנות של המשטר הקודם.

סדרת חוברות "הגיבורים של רחובותינו" שהונפקה על ידי "המ-
כון לזיכרון לאומי" (IPN) מציגה דמויות שנרשמו באופן מיוחד
בתולדותינו. בזכות יוזמה זו הקוראים יכולים להכיר את הגיבורים
והישגיהם של רחובות וכיכרות שנושאים את שמם, היכן הם גרים,
עובדים, עושים קניות ואפילו נחים. יוזמה זו עשויה גם לשמש כדוג-
מא לאנשים שיחפשו גיבורים הראויים להנצחת שמותיהם במקומות
ציבוריים.

יו"ר ד"ר ירוסלב שרק
המכון לזיכרון לאומי (IPN)

